

N`OKALELHTHAYAJ WOS TÄ IHI CORTE INTERAMERICANA DE DERECHOS HUMANOS¹

COMUNIDADES TÄ IHI ASOCIACIÓN LHAKA HONHAT VS. ARGENTINA

**N`OKALELHTAYHAJ TÄ INUPHA 6 DE FEBRERO TÄ IHI NEKCHÄMNA 2020
(Fondo, Reparaciones y Costas)**

**RESUMEN OFICIAL EMITIDO POR LA CORTE INTERAMERICANA
(Resumen oficial tä talhe jueces tä ihi Corte Interamericana)**

Ífwalanaj 6 de febrero tä ihi nekchämna 2020 N`okalelthayaj Wos tä ihi häp **Corte Interamericana de Derechos Humanos**, lhamel iwo lakalelhtayaj tä itiyej lates Argentina tä iwohit`a lahaya namelh lhaka derechos tä namelh ta nehi 132 comunidades, tä nehi häp lhaw`etes tä n`owo p`ante lheyä lotes fiscales 14 wet 55” tä ihi Departamento Rivadavia-provincia de Salta.

Häp **Corte** ikalelhat tä yen tesa häp **Estado Argentina** tä niyachajaye Wichí laka honhat lahi. Manhej tä niwoya lahaya namel lachumyhayaj, lhaye tä häp yisej tä iwajnej ta n`owasthi honhat ta wichi italhto lhäk wet hät`et iwoye inät tä n`okänchi.

Häte Tribunal yen tesa häp Argentina ta iwohit`a lahaya wujpe mayhay tä yäme tä ihi Convención Americana sobre Derechos Humanos tä manhej mayhayna: Argentina ipantej tä yachaje honhat lahi wichi wet elh m`ak ta hiw`en häp tä inityenhiyejt`a n`okalelhjtayaj wos tä ihi Argentina chik itetsan m`ak tä wichi t`alhe tä häpe t`at laka honhat lahi yamtilek nilhokej namelh natujlhache lakeyis wet iche m`ak ta naisej ta talho honhat lhaye lhatamsek.

¹ Häpe tajna jueces ta itetsan naj caso: Elizabeth Odio Benito, Presidenta; L. Patricio Pazmiño Freire, vicepresidente; Eduardo Vio Grossi; Humberto Antonio Sierra Porto; Eduardo Ferrer MacGregor Poisot, wet Ricardo Pérez Manrique. Häp Juez Eugenio Raúl Zaffaroni, ta häpe elh ta law`et Argentina, ihiyejt`a hap jueces iyhaj lhamel ihan m`ak ta ihi artículo 19.1 wet 19.2 tä ihi reglamento ta yäme la Corte.

PAG. 2

Häp **Tribunal** isukunej **Estado Argentina** tä is chi iwo tesa tä hi`isyen alho ho lachumtes tä nikalelhäja manhej tähesna:

I. Mayhay tä ichunkat tä itetsan.

Tä iwo tesa tä n`otetsan caso na, häp Corte iwen ta wujpe comunidades indígenas tä inechäynhi law`etes. Häp tä tamenhej tä yachäjo tä itetsan informe de Fondo tä 26 de enero ta ihi nekchäm 2012 tä talhe Comisión Interamericana de Derechos Humanos tä yäme tä wujit`a p`ante wichi, wet athana iwen tä iche 132 comunidades tä is tä äp n`otetsan tä ihi ex-lotes 14 wet 55.

Häp Tribunal äp lhamel hiw`en tä häp iche ahätäy lhayis tä ihi wichi laka honhat wet iwen tä t`uhawethiyejt`a k itetsan lhamel mat tä paj wet iyahin tä is tä n`otetsan tsi häte n`owit`äyhyaj y`aje

lhamel. häp tamenhej tä **Tribunal** netek n`otetsan mayhay ta iche nekchäm tä tafwatsi 26 de enero 2012.

II. Talhe lates tä n`ot`alhe honhat;

M`ak tä n`oyämejlhi häpe t`at comunidades indígenas tä t`alhe laka honhat lahi manhej: wichi (mataco),lyiojwa`aja (chorote), komlek (Toba), Niwackle (Chulupi) y Tapy`y (Tapiete), tä ihi lotes fiscales 14 wet 55, lhamel laka reclamo häpe p`ante 643.000 hectáreas. Honhat ta wichi t`alhe ihi t`at Salta lhip tä tumejla Paraguay wet Bolivia, tsi wichi talhetsiy ta ihi honhatna tale ifwala ta lhamel itetsan wet iwen ta taj p`ante 1629 pajche p`ante wichi ihi honhatna. Wet ahätäy lhayis namho p`ante lhaka honhat siglo xx hap nekchäm ta 1900, pajichet`a.

Talhe tä 1991 nekchäm ta wichi yenlhi reclamo ta netek n`oyachaje laka honhat. Tafwatsi 28 nekchämes ta niyatey t`uke lenayij ta is ta n`oyachaje honhat wichi tap ta nekchäm pej wet niyat iwopej elha m`ak ta iwoye.

Lawhäy tä 15 de diciembre ta nekchäm 1991, niyat ta ihi Salta inuhatpa Decreto Nro. 2609/91 ta yäme ta nilhokej namelh tä ihi lotes 14 wet 55 netek n`oyachaje Titulo único wet ihichet`a subdivisiones (isit`ak n`owasti honhat) häp comunidades indígenas.

Tä tafwatsi nekchämna (1991) häp iwel`a tä diciembre tä nekchäm 1992 wichi yenlhi laka organization tä lhamel iwo lheya "Asociación de Comunidades Aborígenes Lhaka Honhat" (ifwalasna lhey Lhaka Honhat), häp organización ta ihutwek nilhokej wichi tä ihi comunidades indígenas (5 etnias), lachumet häpe t`at ta t`uke Honhat lahi (Titulo de propiedad).

Wet nekchäm tä 1993 niyatey tä ihi Salta yenlhi "Comisión Asesora", wet Comisión na netek n`oyachaje honhat lhip tä tsajo häp wichi tä ihi lotes 14 wet 55 wet comunidades yahuminche tä n`oyachaje honhatso.

Wet 1995 n`oyenlhi Puente Internacional. Wet nekchämtso wichi inuye ahätäy lhayis ta yenlhi puente. Häp tä nech`e Gobernador ta ihi laniyatyaj (1995) ifwenho wichi tä yenhilila Decreto tä nech`e matche yachajiyela honhat wichi.

PAG. 3

Tä häp tä matichet`a lhämet wet nekchäm ta 1996 wak`al puente, mat ihichet`a lawhäy chik n`oy`ätshane häp comunidades indígenas chik yahuminche tä n`oyenlhi puente.

Nekchäm tä 1999 Gobernador tä ihi Salta yenlhi Decreto 461, Niyatna inak`äs lhämet tä t`ichun tsi iwo tesa tä iwo lhipeya honhat tä iwenho wichi tä ihi lote 55, äp m`ak tä niyat yok parcelas wet iwenho iyhaj comunidades wet iyhaj wichi. Taje diciembre tä ihi nekchäm 2000 niyat tä ihi Provincia de Salta fwetaj yachäje honhat tä ihi lotes 55 mat häpe honhat lhipey (parcelas), mat Lhaka Honhat tachumhit`ahlä m`ak tä ihi Decreto 461, tsi lhämetna yajtiyet`a wichi tä ihi lote 14 lhaye iyhaj mayhay tä yäme honhat. Nekchäm tä 2007 n`okalehtayhaj wos ta lhi Salta nem iwo lahaya äp Decreto 461.

Ifwala tä 23 de octubre tä nekchäm 2005 niyat ta ihi Salta yenlhi häp Referéndum, lhamel tay`atsanho wichi lhaye ahätäy lhayis tä ihi Departamento Rivadavia "chi n`oyachaje honhat nilhokej wichi lhaye ahätäy tä ihi lotes 14 wet 55 tä pajche ihi honhatna", nilhokej wichi wet ahätäy lhayis "yahuminche". Ikali 98 %votos.

lfwala tä 14 de octubre tä ihi nekchäm 2006 Lhaka Honhat wet niyatey tä talhe Salta lhayahutwek p'ante, niyateytso itetsan tä is t'at chik n'ow'enhatej wichi 400.000 hectáreas tä ihi lotes 14 wet 55, wet n'oyachaje lahi laka Honhat nilhokej wichi tä ihi honhatna. Tap tä wichi yaytho laka honhat, tsi tä t'ichun lawhay wichi t'alhe 530.000 hectáreas. Nekchäm tä 2007 Lhaka Honhat wet Organizaciones de Familias Criollos, lhamel yahuminche tä n'owenhat law'et ahätäy lhayis wet wichi. Wet iw'elatso niyat tä ihi Salta itihí Decreto 2786/07, tä iwo lahaya m'ak ta pajche lhamel yahuminche. Wet tä nekchäm 2008 laka niyat tä ihi Salta yenlhi "equipo técnico" tä häpe laka wos tä lhey Unidad Ejecutora Provincial (UEP), talhe nekchäm 2005. Lhamel lachumetes häpe t'at ta itetsan honhat tä wichi law'etes ta ihi lotes 14 wet 55. wupey nekchämes tä wichi wet ahätäy lhayis lhayahutwejpewek yamtilek kalelhaj latichunhayaj tä t'alhe niyat häpkilek n'oyachaje honhat lahi.

lfwala tä 25 de julio tä nekchäm 2012, Salta yenlhi Decreto 2398/12, tä ikalelhatcha law'etes wichi tä ihi lotes 14 wet 55 ta yachäje 243.000 hectáreas ahätäy lhayis wet 400.000 hectáreas tä lawuk wichi.

lfwala tä 29 de mayo nekchäm 2014, Salta yenlhi Decreto 1498/14, tä ikalelhat tä nilhokej wichi tä ihiche 71 comunidades lawuhuy t'at honhat tä häpe 400.000 hectáreas ta ihi lotes 14 wet 55. Elh m'ak ta yäme Decreto tso häp tä laka wos ta ihi UEP häpkilek itetsan tä ikalelhatchencha wichi laka honhat wet lhip tä lawuhuy ahätäy lhayis.

Mat kamaj ihichet'a m'ak tä kalelhaj tä lawuhuy wichi, wet häte wujit'a ahätäy lhayis tä tiyäjo honhat ta n'oyachäje.

Mat elh m'ak ta lawit'ay tä ihi honhatna häpe t'at tayhi, tej tä n'owahinhit'a tä n'oyisten hal'äy mat kamaj n'oyisten t'at hal'äy wet häp ahätäy lalay wasetas yakanchi tayhi lhaye inät w'etes lhaye nilhokej mayhay ta ihi ta wichi isej. Tsi nemhit lhamel isakanej tä t'uke lhäk wet nem is inät w'etes.

III. Kalelhaj m'ak tä lates Argentina.

Iche tres mayhay tä N'okalelhthayaj wos tä ihi Corte itetshanej tä itiyej lekalelhthayaj Argentina: **1)** niyatey itetsanhit'a tä honhat lawuk t'at nilhokej wichi, manhej iwoye iyhäj mayhay tä ihi honhat; **2)** niyatey itetsanhit'a tä wichi isej honhat häte tayhi tsi häp tä italhto lhäk, tä manhej inät wet nilhokej lachumyayaj, wet **3)** honhat wos lhäy'e tä N'okalelhthayaj wos tä ihi Argentina itetsanhit'a m'ak tä wichi t'alhe laka honhat lahi.

a. M'ak tä lawuk nilhokej namelh

N'okalelhthayaj wos tä ihi Corte yäme tä itetsanhit'a chik wichi lawuk wok lawukhit'a honhat tä pajche ihi. Tajlhame tä itetsan chik Argentina tach'ote wichi wet iwo lahaya tä namel tä nalawuhuy t'at honhat wet yakalhi tä naisej t'at lhaka honhat.

Häp Convención Americana sobre Derechos Humanos laka Artículo 21 yakalelhächä tä iwo lahaya tä pajche namel nehi honhat tä latetsel p'ante law'etes yamtilek niyatey iwo lahaya tä nalawuhuy honhat. N'okalelhthayaj wos it'unhatche lhämet tä is chik niyat yachäje honhat lahi häp wichi yamtilek letamsekis ihi wet iwoye lachumyayaj wet ihichet'a iyhäj tä tälh alhoye tä isoyej law'etes. Chik niyat wok elh chik häpe t'uhläk yenlhi n'ochumtes chik häpe tä ihi wichi laka honhat is tä n'oy'ätshane lhamel chik yahumin wok nihumina.

N'okalelhthayaj wos tä ihi Corte yäme tä Decretos 2786/07 wet 1498/14

ikalelhat m'ak tä n'oyämejlhi "propiedad comunitaria", yäme tä nilhokej wichi tä lawuhuy honhat tä pajche lhamel t'alhe. Häte iwo lahaya m'ak tä wichi lhäy'e ahätäy lhayis wet lhäy'e niyatey yamelhi talhe nekchäm 2007 yamtilek lhamel y'ajwek latichunhayaj tä itetsan honhat. Tä mälhoyej'atto iwo lan'äyija yämlek niyatey yenlhi m'ak tä t'uhawetej wet iwo lahaya wichi laka derecho. Wet äp tä isukunej chik Argentina itetshan wichi yämthilek hi'isyen law'et, äp häte ne'tek itetshan ahätäy lhayis.

Mat hiw'en tä kamaj lhamel wak'alhit'a lachumtes tä is chik n'oyachäje wichi laka honhat lahi, tej tä tajyäme 28 nekchämis tä tälhe lawhay tä wichi t'alhe niyat laka honhat lahi, mat niyat kamaj hiwenhihot'a wichi laka honhat. Kamaj chik n'okalelhatchä wichi laka honhat, wet kamaj chik n'owenho lahi lhamel laka honhat, kamaj ahätäy lhayis ihi t'at wichi laka honhat.

N'okalelhthayaj was tä ihi Corte hiw'en tä Argentina hiw'enhit'a leyes tä yakalelhät lan'äyij tä is chik t'uke yämthilek n'owo lahaya häp "el derecho de propiedad comunitaria" yamtilek wichi yakatej laka honhat lahi. Häp tä tamenhej ta ipantej tä yachäje wichi laka honhat lahi. Tä mälhwejtso yakalelhät tä Argentina iwohit'a lahaya nitäk Artículos (21, wet 8, 25, 1.1 wet 1.2) tä ihi Convención Americana sobre Derechos Humanos tä yämeje honhat wet t'uke lan'äyij tä t'uhawetej yämlek wichi yakalhi laka honhat.

Elh m'ak tä N'okalelhthayaj was hiw'en tä y'aje wichi laka honhat häpe Puente internacional tä ihi Misión La Paz häpe n'äyij tä itott'ayenwek Argentina wet Paraguay. Tsi lawhay tä n'oyenli, niyat tay'ätshanhiyet'a p'ante wichi tä lew'etes honhatilhna. Tä mälhwejtso, Argentina letes ihi tsi iwohit'a lahaya Convención laka Artículos 21 wet 23.

b. Wichi laka derechos häpehen tajna; honhat tä is, n'olhak tä is, inät tä is wet wichi lachumyajay.

Wujpe lawhay tä wichi t'alhe honhat wet nech'e tä iche N'okalelhthayaj was tä itetshan wichi laka derechos tä yaje m'ak tä ihi **honhat tä is, n'olhak tä is, inät tä is wet lachumyajay**. Derechos na italhto Artículo 26 tä ihi Convención Americana.

N'okalelhthayaj was yäme tä iwohiyet'ak n'ow'enhathen häp cuatro mayhayna tsi elh iwehyalhepej y'aje iyhäj wet häte is chik n'otetshanej m'ayhayna m'ak tä iyej wichi. N'okalelhthayaj was hiw'en tä ahätäy lhayis yenli lachumtes tä manhej ta yiset wet t'etane hal'ä tä ihi namel lhaka honhat, tä manhej iyhäj ahätäy lachumtes tä ichiyhelit läläy itshätäy, wet yenli lalafwey tä wus (alambrados), häpe m'ak tä iwit'äyen m'ayhay tä wichi isej tä ihi tayhi tä manhej lachumyajay tä iwoye mälhwej tä t'ukwe lhäk lhäy'e inät. Tä mälhwejtso yakänchi wichi lakeyis. Tejche iche tä wichi iwopej elha lachumyaj mat m'ayhaytso tä n'oyäme häpkhit'a m'ayhay tä wichi yahuminche. Tej tä niyat nitäfwelej m'ayhaytso tä ni'isa tä n'owoye mat t'uhikwet'a lan'äyij yämthilek n'okastayen mayhay ta n'owoyneje wichi law'etes, mat kamaj yik t'at ta ahätäy lhayis iwasti tayhi, lhaye mak tä wichi isej. Tälhe t'at tä Argentina wujit'ak tach'ote wichi j yämthilek lhamel t'at tä itetshan m'ak tä itsupyene laka honhat lhäy'e law'etes. Tä mälhwejtso letes ihi Argentina tä iwohit'a lahaya Artículo 26 tä ihi Convención Americana.

c. N'okalelhthayaj was tä ihi Argentina is chik yakalelhthatchä lechumet

Tä lepese, tej tä N'okalelhthayaj was tä ihi Corte IDH hiw'en tä Lhaka honhat tume p'ante Decreto tä häpe 461/99 (lhäy'e elh tä häpe Resolución) wet nekchäm 2004, ifwala tä 15 iwela tä junio, lhaye n'okalelhthayaj was tä ihi Corte Suprema de la Nación inityenej chik Salta yakelit m'ak tä itshupyene wichi, mat tajyäme tres nekchämis, wet nech'e tä nekchäm 2007, ifwala tä 8 tä iwela tä mayo, yakalelhät tä laha ihihit'a wet ilej Decreto lhäy'e Resolución, wet newache m'ak chik imenhyenej tä ipantej. Tä mälhwejtso lates ihi Argentina tsi iwohit'a lahaya Artículo 8.1 tä ihi Convención mälhwej tä äp ihi Artículo 1 lhip 1.

IV. M'ayhay tä N'okalelhthayaj was tä ihi Corte IDH ne'tek Argentina iwoye.

Lhamel inityenej chik Argentina yakelit tä isyen alhoho m'ayhay tä pajche iwit'äyen namel, wet n'owo lawhäya seis (6) nekchämes yämthilek imälhewek tä wak'alh:

a) Is chik yahämit lachumtes wet yakalelhät lepesej wichi laka honhat wet itshänchä letetnhay tä ihiche lepesej. Häte is chik n'oyachäje honhat lahi häp 132 comunidades, wet lahina iwehyalhe wet w'awulho nilhokej comunidades. Is chik wichi t'at tä y'ajwek latichunhayaj m'ak tä isiyeja tä ihi laka honhat.

b) Is chik n'olanche ahätäy lalafwey tä alambrados wet n'oyayhet itshätäy tä lawuhuy ahätäy, wet is chik ahätäy lhayis yikch'oye lhip tä wichi laka honhat, mat isit'ak häp m'ak chik n'och'atkanyajej, is chik n'otihit tres nekchämes häpkhilek lhamel t'at tä iwoye wet iwaklhat law'et tä nech'e, yämthilek tujlhache tä iwoye lachumtes tä isiyeja. Tä mälhwejtso iwohla lahaya ahätäy lhayis laka derechos.

N'okalelthayaj was itih lakalelthayaj tä is chik Argentina iwoye täja yämthilek tiskanpe lates wet häte ne'tek Argentina iwoye m'ayhayna:

i) isit'ak yenlhi lhenek at chik häpe tä ihi wichi laka honhat, chik nifwelaho wet niy'ätshanaye wichi latichunhayaj;

ii) Is chik ichene N'okalelthayaj was lhämet tä yakalelhät lhipey tä wichi niw'ena inät tä is, wok newache n'olhäk tä naya, wet is chik yakalelhät lachumtes häpkhilek tach'ote wictimso wet iwo tesa tä yenlhi lachumtestso;

iii) N'owo lawhäya hätefwaji nekchä yämlek iwaklhat lhämet tä yäme lachumet tä itshupyene tä t'amajej inät tä n'oyäyej, häpkhilak nittäya, wet nitwit'äya; is chik imälhteji tä iwahin tayhi tä n'owasthi lhäy'e tä is chik yenlhi lachumtes yämthilek yachäjo tä w'atshan wet wichi isej wet nilhokej n'olhäk tä tälhe tä häpe m'ak tä tach'ote t'isanis;

iv) Is chik niyat itetshan chinaj t'äj tä naya häpkhilek ich'otyeneje wichi lachumtes wet iwatläk wak'alhen lachumtestso chik cuatro nekchämis;

v) Iwo lawhäya seis meses häpkhilek n'ofwenho nilhokej lhipey n'okalelthayaj tä imälhewek wet elh n'olesaynek tä nipitajana, wet is chik ihi ahätäy lhämet wet n'olhayhilh tä w'enhachelhamej (indígenas);

vi) Is chik yakelit tä iwaklhat ley häpkhilak tach'oteje nilhokej indígenas tä iwatlä chik yakalelhät laka honhat lhäy'e lahi, wet yakalelhät len'äyij tä is chik iwoye;

vii) Iwo lawhäya seis meses häpkhilek tiskanpe imälhewek gastos tä n'okalelthayajna yäme;

viii) Seis meses pej is chik Argentina laka niyat ifwel lachumtes tä iwoye yämthilek kalelhäj wichi laka honhat, wet

ix) Iwo lawhäya hätefwaji nekchäm is chik Argentina laka niyat ifwenho N'okalhthayaj was lachumtes tä iwoye yämthilek yakalelhät nilhokej m'ayhay tä n'osukunej.

--- N'okalhthayaj was tä ihi Corte Interamericana de Derechos Humanos iwohiyela m'ak tä Convención Americana sobre Derechos Humanos ne'tek iwoye, häp ta tamenej tä itetshanhila chik Argentina iwoye nilhokej m'ayhay tä isukunejna, wet chik mälhjejtso nech'ehilak inofwat lates.

Chik lewatläk letetshan N'okalhthayaj was lhämtes tä imälhewek, ihi täja:

http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/resumen_400_esp.p